

ANKHIALOS SAVAŞI'NIN SONUNA KADAR BİZANS-BULGAR İLİŞKİLERİ

Birsel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU*

SUMMARY

THE BYZANTINE-BULGARIA RELATIONS UNTIL THE BATTLE OF ANKHIALOS

The Byzantine-Bulgaria relations started in the second half of the 5th century. The name "Bulgar" occurs in Byzantine sources at the same period as well. The first Bulgarian state was founded by Kubrat in 635. After Kubrat's death Asparuch, one of his five sons, came to River Danube and started to struggle with Byzantine Empire. Defeating the Emperor Constantine IV, Asparuch founded the Bulgarian State of Danube in 681. The Emperor acknowledged this state and made peace with Bulgarians. After death of Asparuch his successor Tervel provided Justinianus II to regain his throne in 705. Justinianus II rewarded Tervel with lavish gifts and the rank of "Caesar". Constantine V continued to struggle with Bulgarians and made nine expeditions against them. Finally the Emperor fought a bloody battle with Bulgarians at Ankhialos in 763 and defeated them. However, The Byzantine-Bulgarian struggle has continued during later centuries.

Key words: Bulgars, Emperor IV. Konstantinos, Kubrat, Emperor II. Justinianos, Tervel.

Ortaçağ'ın en güçlü devletlerinden biri olan Bizans İmparatorluğu oldukça uzun bir zaman dilimi içinde hükmettiği coğrafya itibari ile birçok devlet ve kavimle siyasî, askerî, ticarî ve kültürel bağlamda çok yönlü ilişkiler içinde olmuştur. Şüphesiz Bizans'ın en uzun süreli ilişki kurduğu millet Türklerdir. Bin yılı aşan hâkimiyeti esnasında Bizans, Göktürkler, Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Selçuklular ve Osmanlılar gibi değişik adlar

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

altındaki Türk devlet ve kavimleriyle bu ilişkisini son gününe kadar devam ettirmiştir. Bu makalede V. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve oldukça uzun bir dönemi kapsayan Bizans Bulgar ilişkilerinin ilk üç asırlık dönemi ele alınacak ve 763 yılındaki Ankhialos Savaşı'nın sonuna kadar anlatılmaya çalışılacaktır.

Bizans'ın Bulgarlarla ilişkisi Avrupa Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonraki devreye rastlamaktadır. Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın 453 yılında ölümü üzerine devleti hızlı bir çöküş sürecine girdi. Üç oğlu Dengizik, İlek ve İrnek (İrnik, Ernak) devleti düştüğü bu durumdan kurtaramadıkları gibi, İlek'in babasından hemen sonra 454'te, Dengizik'in ise 469'da ölümleri üzerine kardeşlerin en küçüğü İrnek artık buldukları topraklarda yani Orta Avrupa'da yaşamının mümkün olmadığını gördü ve kendisine bağlı gruplarla Karadeniz'in kuzey batı taraflarına çekildi. İrnek ve beraberindekiler burada karşılaştıkları Türk grupları ile birleşerek yeni bir toplum oluşturdu ve böylece İrnek'in liderliğinde Bulgar adı altında yeni bir millet ortaya çıktı.¹ İrnek ve yanındakilerin karşılaştığı bu Türk grupları aslında Ogurlardan başkası değildi ve onlar bu bölgenin yerli halkı olmayıp muhtemelen Sibiry'a'nın batı taraflarından gelerek Tuna'dan Volga'ya kadar Karadeniz'in kuzey kısımlarına yerleşmişlerdi ve herhalde daha önceki yurtlarında olduğu gibi burada da Saragur (Sarı-Ak Ogur), Bittigur (Beş Ogur), Utingur (Altı Ogur), Kutrigur veya Kuturgur (Dokuz Ogur), Ungur yada OnUgur (On Ogur) ve Utigur, Utrigur, Utrigur yahut Uturgur (Otuz Ogur) gibi isimlerle boylar halinde yaşıyorlardı.² Zaten Bizans tarihçisi Priskos'un 461-465 yılları arasındaki batıya olan göçleri anlatırken Bulgar adını hiç kullanmadan Ogur, Saragur, Onogur olarak zikretmesi onların bu şekilde boylar halinde ve bu

¹ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1988, 5 bsk, s. 185; aynı yazar, "Türk-Bulgar'ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11(1983), s. 92; A. N. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 2002, 3 bsk, s. 109; A. Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara 2001, s. 125-126; M. U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Ankara 2007, s. 60; H. Memişoğlu, "Bulgarların Menşei ve Oluşmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 71 (Nisan 1991), s. 60.

² Agathias, *Agathias The Histories*, İng. trc. J. D. Frendo, Berlin-New York, 1975, s. 146. Ayrıca bkz. G. Moravcsik, *Byzantino Turcica*, Budapest 1942, II, 89, 152, 189-190; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 186; aynı yazar, *a.g.m.*, s. 92-93, 95; Kurat, *a.g.e.*, aynı yer.

isimler ile yaşadıklarının bir delili sayılabilir.³ Bizans tarihçilerinin özellikle Balkanlar'daki hemen hemen bütün Türk kavimleri için Skythai (İskitler) veya Hun tabirini kullandıklarını göz önüne aldığımız zaman Priskos'un ayrıntı sayılabilecek bu bilgiyi vermesi istisnai bir öneme sahiptir. Bu bağlamda VI. yüzyıl Bizans tarihçisi Prokopios'un, genel görüşe uygun olarak bir eserinde Bulgarlar için Hun tabirini, bir başka eserinde ise onları Kuturgi veya Uturguri olarak kaydetmesi;⁴ yine Prokopios'u devam ettiren Agathias'ın Skythai ve Hun tabiri yanında bunların kendi adlarının da bulunduğunu söyleyerek Kutrigur, Utigur, Ultizur ve Burugundi şeklinde ifade etmesi de dikkat çekicidir.⁵

Ogurlar yani Bulgarlar aslında İrnek ve yanındakilere yabancı değillerdi. Zira onlar İrnek'in de mensubu olduğu Avrupa Hun İmparatorluğu'nun kuruluşunda rol oynamışlar ve bu devletin tebâsı olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Bundan dolayı Bizans'ın da Avrupa Hunları ile devam eden mücadele ve müzakereleri sebebiyle en azından ismen de olsa Ogurlardan haberdar olmaması düşünülemezdi. Bununla birlikte Bizans'ın Ogurlara dair net bilgisi 461-465 yıllarında batıya yapılan göçler esnasında oldu. Avrupa Hun İmparatorluğu'na bağlı olarak yaşamlarını devam ettiren Ogurlar, Sabarların taarruzuna uğrayarak yurtlarından sürülmüşler ve kendilerine yurt bulabilmek için Karadeniz'in kuzey taraflarına gelmek zorunda kalmışlardı. Dolayısıyla Bizansla temasları da bu döneme denk gelmekteydi. Nitekim Priskos yukarıda da ifade edildiği gibi 461-465 yıllarında Sabarlar karşısında durabilmek için Ogur, Onogur ve Saragurların Bizans'a elçiler gönderdiklerini ve bu şekilde imparatorluğun dostluğunu kazanmaya çalıştıklarını kaydetmektedir. Priskos bu elçilerin dönemin imparatoru I. Leon (457-474) tarafından çok güzel ağırlandığını ifade ederken Saragurların ilerleyen zamanlarda Bizans ile ilişkilerini sürdürdüklerini, üstelik Sasânîler ile mücadelesinde müttefik sıfatıyla Bizans'ın yanında yer aldıklarını ve Iberia (Gürcistan) ile Armenia bölgelerine yapılan akınlarda bulduklarını bildirmektedir.⁶

³ Priskos, *GreK Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, Türkçe trc. A. Ahmetbeyoğlu, İstanbul 1995, s. 65. Krş. G. Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara 1984, s. 4; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 186; aynı yazar, *a.g.m.*, s. 93.

⁴ Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Türkçe trc. O. Duru, İstanbul 2001, s. 127, 134; aynı yazar, *De Bello Gothico*'dan (IV, 5, s. 475) naklen S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930, s. 6-7.

⁵ Agathias, *a.g.e.*, aynı yer.

⁶ Priskos, *a.g.e.*, 65-66, 69. Krş. Kafesoğlu, *Türk Mill Kültürü*, aynı yer; aynı yazar, *a.g.m.*, s. 92-93; Feher, *a.g.e.*, s. 4-5.

İrnek'in halefleri döneminde Ogurlar yine boylar halinde yaşamaya devam ettiler ve aşağı yukarı VI. yüzyılın ikinci yarısına kadar aralarındaki siyasî birliği korumaya çalıştılar. Bu zaman dilimi içinde Don-Volga civarında OtuzOgurlar, Azak Denizi'nin doğusunda Kuban nehri civarında OnOgurlar, Don ile Dnyeper Nehri havalisinde ise Dokuz Ogurlar ikame ettiler.⁷ Bulgar ismine ise Bizans kaynaklarında ilk defa İmparator Zenon Dönemi'nde (474-491) rastlandı. Zenon 482 yılında Ostrogotlarla mücadele edebilmek için Karadeniz'in kuzeybatı kıyılarında yaşayan bir halktan yardım istemiş ve bu halk kaynaklara "Bulgar" olarak yansımıştı.⁸

Bizans'ın Ostrogotlara karşı yardım istediği ve kaynaklarda Bulgar olarak belirtilen bu boy, aslında Dokuz Ogurlardan yani Kutrigurlardan başkası değildi ve bundan sonraki süreçte oldukça uzun bir süre Bizans'ı meşgul edeceklerdi. Nitekim İmparator Anastasios Devri'nde (491-518) Dokuz Ogur Bulgarlarının 493, 499, 502 ve 506 yıllarında Bizans'a karşı saldırıları olmuş, özellikle 499 yılındaki saldırıda 15.000 kişilik Bizans ordusu hezimete uğramış ve Bulgarlar Trakya'ya kadar ilerlemişlerdi.⁹

Yine bu dönemde İmparator Anastasios'a karşı isyan eden Vitalianus'un¹⁰ yardım çağrısına olumlu yaklaşan Dokuz Ogur Bulgarlarının asinin yanında yer aldıkları ve ona yardım etmekten uzak kalmadıkları anlaşılmaktadır. VI. Yüzyıl Bizans tarihçisi Malalas'ın verdiği bu bilgi artık Bulgarların itibarlarının arttığını göstermesi bakımından önemlidir.¹¹ Bu güç

⁷ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 188; aynı yazar, *a.g.m.*, s. 95; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun...*, s. 126.

⁸ Runciman, *a.g.e.*, s. 5; Moravcsik, *a.g.e.*, I, 50, 173; J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, New-York 1958, I, 421; Kurat, *a.g.e.*, aynı yer; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 89; Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 92; Memişoğlu, *a.g.m.*, aynı yer.

Zenon döneminde Ostrogotların imparatorluğa yönelik tahripkâr saldırıları yoğun bir şekilde devam etmekteydi. Bkz. A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Türkçe trc. A. Müfit Mansel, Ankara 1943, I, 133; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1991, s. 58.

⁹ Runciman, *a.g.e.*, s. 5; Bury, *a.g.e.*, II, 435; R. Browning, *Byzantium and Bulgaria*, London 1975, 29 vd; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 188; aynı yazar, *a.g.m.*, s. 95; Feher, *a.g.e.*, s. 27; W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, California 1997, s. 165, 169; Memişoğlu, *a.g.m.*, aynı yer.

¹⁰ Trakya bölgesinin kumandanı olan Vitalianus, İmparator Anastasios'a isyan etti ve 513 yılından itibaren üç kez ordu ve donanması ile birlikte İstanbul surlarının önlerine kadar geldi. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 62.

¹¹ Ioannes Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, İng. trc. E. Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott, Melbourne 1986, s. 225. Krş. Bury, *a.g.e.*, II, 447 vd; Vasiliev, *a.g.e.*, I, s. 138; Runciman, *a.g.e.*, s. 6.

birliği karşısında İmparator Anastasios söylendiğine göre özellikle Bulgar tehlikesini bertaraf edebilmek için Uzun Sur'un yapılması emrini vermiştir.¹²

İmparator I. Justinianus zamanında (527-565) Bulgarlar Bizans ile mücadele etmeye devam ettiler. Prokopios'un kaydına göre Hunlar yani Bulgarlar, Slavlarla birlikte bütün Avrupa'yı istila ederken, birçok şehri yok ettiler ve çoğunu da haraca bağladılar.¹³ Malalas'a göre de Bulgarlar muhtemelen 528 veya 529 yılında iki kumandanları liderliğinde Scythia ve Moesia bölgelerine akınlarda bulunduktan sonra Trakya'ya kadar ilerlediler. Bizans bu akına Moesia *magister militum*'u olan Konstantiolus ve Illyricum *magister militum*'u Askoum ile karşı koymaya çalıştı ve başlangıçta başarı da kazandı. Hatta Bulgarların kumandanları öldürüldü. Ancak Bulgarlar takviye güç alarak Bizans ordusuna arkadan saldırıya geçince Bizans yenilmekten kurtulamadı. Bu esnada Konstantiolus ve Askoum esir düştü. Bulgarlar 10.000 nomismata karşılığında Konstantiolus'u serbest bırakırken; Askoum'u bırakmaya yanaşmadılar ve onu esir olarak yanlarında götürdüler.¹⁴ Yine Malalas'ın kaydına göre İrnek'ten sonra Bulgarların başına geçen Mundo (veyaundos) İmparator Justinianus'a elçiler göndererek onun himayesine girmek istediğini bildirdi. İmparator bu isteğe olumlu yaklaştı, hatta onu "*magister militum per Illyricum*" olarak görevlendirdi. Ancak Mundo'nun bu göreve getirilmesi kendi halkını rahatsız etti. Öyle ki, Mundo Illyricum topraklarına geldiği zaman Bulgarların saldırısına uğradı ve mukabil bir saldırıyla onlara karşılık vermek zorunda kaldı. Sonuçta Bulgarları mağlup etmeyi başaran Mundo onlardan aldığı ganimeti samimiyetinin bir ifadesi olarak imparatora gönderdi.¹⁵ Malalas bu olaydan sonra hiçbir Bulgar'ın -ki o Hun olarak söyler-Tuna Nehri'ni geçmeye cesaret edemediğini belirtir. Malalas'ın verdiği bu son bilgi himayeden ziyade müttefik sıfatıyla Mundo'nun Bizans'ın yanında yer almış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Nitekim Bulgarların 536 yılında imparatorluğun meşhur kumandanlarından Belisarius'un kumandasında İtalya'daki Ostrogotlara karşı yapılan sefere Bizans'ın yanında yer alıp katılmaları bu müttefikliğin bir sonucu olmalıdır.¹⁶

¹² Bury, *a.g.e.*, aynı yer; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 137; Rásonyi, *a.g.e.*, s. 90, Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 95, not 19.

¹³ Prokopios, *Gizli Tarih*, s. 134.

¹⁴ Malalas, *a.g.e.*, s. 254. Krş. Bury, *a.g.e.*, II, 296; Runciman, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁵ Malalas, *a.g.e.*, s. 264. Krş. Bury, *a.g.e.*, aynı yer; Treadgold, *a.g.e.*, s. 180.

¹⁶ Rásonyi, *a.g.e.*, aynı yer; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 188.

Bulgarların Bizans'la birlikte hareket etmelerine ve müttefik sıfatıyla seferlere katılmalarına rağmen zaman zaman imparatorluğa karşı gelmekten geri durmadıkları görülmektedir. Mesela Prokopios'a göre Bulgarların yine I. Justinianus devrinde Bizans'a saldırıları oldu. Bunun üzerine bölgedeki kumandanlar bu saldırıya hemen karşılık vermek istediler. Ancak İmparator Justinianus'un göndermiş olduğu bir mektup kumandanların bu girişimini engelledi. Zira mektupta imparator Bulgarlara saldırmayı kesin bir dille yasaklamakta ve onları düşmanları olan Gotlara ve diğerlerine karşı müttefik olarak gördüğünü belirtmekteydi.¹⁷ Buna rağmen Bulgarların imparatorluğa yaklaşımları ve imparatorluk karşısındaki başarıları onların hiç de kolay durdurulabilecek bir kavim olmadığını gösterdi. Bunun sonucunda Bizans geleneksel politikalarından birini, yani aynı kandan gelenleri birbirine düşürme politikasını uygulamaya karar verdi. Prokopios'un ifadelerinden Bizans'ın bu kararı almasında başka kavimlerin, özellikle Gotların etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim Prokopios, 547-548 yılında Ostrogotlardan bir elçi heyetinin İstanbul'a geldiğini ve imparatora Don ile Dinyeper arasında yaşayan Dokuz Ogurlar (Kutrigur) ile Don ve Volga arasında yaşayan Otuz Ogurların (Utrigur) aynı kandan olduklarını söylediklerini belirtir. Hatta, o elçilerin bunu destekleyen bir rivayet de aktardıklarını kaydeder.¹⁸ İmparator bu anlatılanların gerçek olduğunu öğrenince Dokuz Ogurlara karşı tedbirler almaya başladı. Bunların başında herhalde Tuna boyunca yaptırdığı kaleler gelmektedir. Ancak bu tedbirlerin ne kadar yetersiz olduğu Dokuz Ogur Bulgarlarının Bizans'a karşı 552 yılında saldırıya geçmeleri ile ortaya çıktı. Dokuz Ogurlar liderleri Kinal (veya Kinialus) idaresinde Balkanlara kadar ilerleyerek etrafı tahrip etmeye başladılar. Durumun ciddiyetini kavrayan imparator hemen Otuz Ogurların (Utrigur) lideri Sandil'e elçiler göndererek Dokuz Ogurlara saldırmasını istedi ve karşılığında Dokuz Ogurlara ödemesi gereken vergiyi vereceğini belirtti. Ancak Sandil kardeşlerini öldüremeyeceğini çünkü dillerinin, kültürlerinin,

¹⁷ Prokopios, *Gizli Tarih*, s. 127.

¹⁸ Prokopios'dan (*De Bello Gothico*, IV, s. 475) naklen Runciman, *a.g.e.*, s. 6-7; Feher, *a.g.e.*, s. 28.

Bu rivayete göre Azak Denizi'nin doğu taraflarında yaşayan bir kralın Utrigur ve Kutrigur adlarında iki oğlu bulunmaktaydı. Kralın ölümü üzerine bu iki oğul babalarından kalan ülkeyi aralarında paylaşmışlardı. Utrigurlar kendi topraklarında kalırken Kutrigurlar buldukları bölgeyi bırakarak, söylendiğine göre, dişi bir geyiğin peşine takılmak suretiyle Karadeniz'in kuzey taraflarına gelmişler ve burada başka kavimlere karşı başarılı savaşlar yapmışlardı. Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Agathias, *a.g.e.*, s. 146.

giyimlerinin kısaca her şeylerinin aynı olduğunu ve bundan dolayı karşı koyamayacağını belirtti. Justinianus o kadar baskı yaptı ki sonunda Sandil, Dokuz Ogur Bulgarlarına saldırmak zorunda kaldı ve onların topraklarına girdi. Böylece Justinianus'un iki kardeşi birbirine düşürme politikası başarıya ulaşmış oldu.¹⁹ Bununla birlikte Zabergan (veya Zaberhan) liderliğindeki Dokuz Ogur Bulgarlarının 558 yılında üç ordu halinde tekrar Bizans'a karşı harekete geçtiği ve Bizans'ın bu defa kumandan Belisarios sayesinde kurtulmayı başardığı görülmektedir. İmparatorun ayrıca elçilerini Sandil'e göndererek onu daha önce olduğu gibi yine Dokuz Ogurlar üzerine sefer yapmaya ikna ettiği ve hemen hemen aynı taktiklerle onları bertaraf etmeye çalıştığı söylenmektedir.²⁰ Neticede Bizans'ın hilesi ile zor durumda kalan Dokuz Ogurlardan bir kısmı Orta Avrupa'ya Macaristan'a doğru giderek Avarların hükmü altına girerken; bir kısmı da Bizans'a iltica etmek sureti ile Trakya'ya yerleştirildi. Bu Bulgarların 626 yılındaki İstanbul kuşatmasında Avarlara yardım ettiklerine dair bir rivayet bulunmaktadır.²¹

Bulgarlar hakkında bundan sonra özellikle 635 yılında ilk devletlerini oluşturuncaya kadar pek fazla malûmata sahip değiliz. Zaten bundan sonraki ilk bilgilerimiz de Azak Denizi'nin doğu tarafında yaşayan OnOgur Bulgarları ile ilgili olacak ve ilk siyasi teşekküle giden yolda onların mühim bir yeri bulunacaktır. Nitekim Patrik Nikephoros'un verdiği bilgi bu doğrultudadır. Buna göre 619 yılında OnOgur Bulgarlarının lideri olan Orkhan (veya Orhan; kaynaklara göre Organa) maiyeti ile birlikte İstanbul'a geldi. Bu esnada Bizans tahtında İmparator Herakleios (610-641) bulunmaktaydı. İmparator tarafından memnuniyetle karşılanan Orkhan bu ziyaret esnasında vaftiz edildi ve vaftiz babası da imparator oldu. Herakleios bu gelişmeden çok memnun kalarak

¹⁹ Menandros, *The History of Menander the Guardsman*, İng. trc. R.C. Blockley, Liverpool 1985, s. 43 vd. Menandros bu bilgiyi verirken Kinal yerine Zabergan ismini yazar. Yani Bizans'a bu saldırıyı yapanın Zabergan olduğunu ve bunun üzerine Sandil'den yardım istediğini söyler. Zabergan liderliğinde Bulgarların bir seferi vardır ama bu yukarıda da anlatılacağı üzere daha sonraki dönemde gerçekleşecektir; Agathias, *a.g.e.*, s. 147. Ayrıca bkz. Fehér, *a.g.e.*, s. 29; Runciman, *a.g.e.*, s. 8; Bury, *a.g.e.*, II, 303; Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 96; Memişoğlu, *a.g.m.*, s. 61.

²⁰ Runciman, *a.g.e.*, s. 9; Bury, *a.g.e.*, II, 304 vd; Fehér, *a.g.e.*, aynı yer; Treadgold, *a.g.e.*, s. 213; W.E.Kaegi-A. Cutler, "Belisarios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander Kazhdan, Newyork, Oxford 1991, I, 278.

²¹ Rásonyi, *a.g.e.*, aynı yer.

Orkhan'ı ve maiyetini değerli hediyeler ve unvanlarla ödüllendirdi. Bizzat Orkhan'ın kendisine "*patrikios*" unvanını tevcih etti.²²

Bundan sonra OnOgur Bulgarları hakkında Orkhan'ın yeğeni olan Kubrat'a (Kuvrat veya Kurt) kadar herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı dikkat çekmektedir. Ancak Kubrat'la birlikte dağınık boylar halinde yaşamlarını sürdüren Bulgarların bir devlet kurdukları bilinmektedir. Kubrat'ın liderliğinde 635 yılında kurulan bu devlet Bizans kaynakları tarafından da "*Büyük Bulgarya*" (Magna Bulgaria) olarak isimlendirilmiştir. Aşağı yukarı Kafkasların kuzeyi ile Azak Denizi ve civarını kapsayan Büyük Bulgarya'da, yönetici sınıf OnOgur boyundan olmakla birlikte diğer Ogur boyları da yer almaktadır.²³

Bizans tarihçileri Theophanes, Nikephoros ve Nikiu Piskoposu Ioannes'in kayıtlarında Krobatos, Kobratos veya Kubratos şeklinde geçen, yine hemen hemen onlar tarafından OnOgurların efendisi olarak gösterilen Kubrat²⁴ 635-665 yılları arasında hüküm sürmüştü. Kubrat, Bulgar hanı olduğu sırada Bizans İmparatorluk tahtında yine Herakleios bulunuyordu. Kubrat sınır komşusu ve dönemin en büyük imparatorluklarından biri olan Bizans İmparatorluğu ile dostane ilişkiler kurmanın önemini anladığından İmparator Herakleios'a bir elçi göndererek anlaşma yapmak istediğini bildirdi. Nikephoros'un kaydına göre Kubrat'ın bu isteği imparator tarafından kabul edildi ve iki taraf arasında hayatlarının sonuna kadar süreceği ifade edilen bir anlaşma yapıldı. Üstelik imparator bununla yetinmeyerek Kubrat'a pek çok hediye ile birlikte "*patrikios*" unvanını bahşetti ve bu şekilde Bizans-Bulgar ilişkileri yeni bir mahiyet kazandı.²⁵ Hatta bazı kaynaklara göre Kubrat imparatorun bu davranışından duyduğu memnuniyetten dolayı vaftiz olmak için İstanbul'a geldi. Nikiu

²² Nikephoros, Patriarch of Constantinople, *Short History*, İng. trc. C. Mango, Washington D. C. 1990, s. 49-51; *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, İng. trc. R.H. Charles, Oxford 1916, s. 197. Krş. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 97, not 4; aynı yazar, "The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century", *DOP*, 13 (1959), s. 16.

²³ Nikephoros, *a.g.e.*, s. 71. Nikephoros'a göre Kubrat Avar Hakanı'na isyan etmiş ve sonrasında müstakil olarak siyasî bir teşkilat kurabilmişti. Krş. Rásonyi, *a.g.e.*, 91; Ostrogorsky, *a.g.e.*, aynı yer; aynı yazar, *a.g.m.*, aynı yer; Yücel, *a.g.e.*, s. 69.

²⁴ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes*, trc. H. Turtledove, Philadelphia 1982, s. 55; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 89; *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, aynı yer.

²⁵ Nikephoros, *a.g.e.*, s. 71. Krş. G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, aynı yer; aynı yazar, *a.g.m.*, aynı yer; A.N. Stratos, *Byzantium in the Seventh Century*, Amsterdam 1972, II, 163; Treadgold, *a.g.e.*, s. 301.

piskoposu Ioannes'e göre ise bu vaftiz olayı aslında çok daha önceden Kubrat'ın çocukluğu esnasında olmuştu. Çünkü Ioannes'e göre Kubrat çocukluğundan beri imparatorluk sarayındaydı ve burada büyütülmüştü.²⁶ Nikiu piskoposunun bu kaydı pek inandırıcı görünmemektedir. Zira Kubrat'ın İstanbul'da yetişmesini ve kalmasını gerektirecek anlaşıldığı kadarıyla herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Nikiu piskoposunun Kubrat ile ilgili bir başka kaydı ise onun İmparator Herakleios'un ölümünden sonra ailesine sahip çıktığı şeklindedir. Buna göre dul imparatoriçe Martina ve çocuklarına özellikle tahtta çıkması istenen Heraklonas'a Kubrat yardım etmiş ve imparatorun diğer eşinden olan çocuklarına karşı Martina'yı ve evlatlarını desteklemiştir.²⁷ Hatta Martina'nın Herakleios'un ilk eşinden olan üvey oğlu III. Konstantinos'a karşı kurduğu ve onun ölümüyle sonuçlanan komploya Kubrat'ın da karıştığına dair halkın kuşkusu olduğu ifade edilir.²⁸

Kubrat'ın kurduğu bu devlet uzun süreli olmadı. Onun 665 yılında ölümü üzerine beş oğlu rivayete göre babalarının isteği üzerine ülkeyi yönetmeye başladılar. Ancak kardeşler arasında sorunlar çıkınca birbirlerinden ayrıldılar ve her biri kendilerine bağlı gruplarla bir tarafa gitti. Bunlardan sadece en büyükleri olan Bayan (kaynaklarda Baianos), baba topraklarında kalmayı tercih etti, fakat ilerleyen dönemde Hazarlar'ın hâkimiyetini benimsemek zorunda kaldı. Kubrat'ın ikinci oğlu Kotrag (Kotragos), Otuz Ogur boyunun başındaydı ve kuzeye doğru hareketle Volga civarına gelerek burada daha sonra kurulacak olan Volga Bulgar devletine öncülük etti. Üçüncü oğlu Asparuh (veya Esperüh) Dinyeper ve Dinyester nehirlerini Hazarlar'ın baskısı sonucu geçerek Tuna Nehri civarına geldi ve kaynaklara göre Onglos adını verdikleri bir yerde yaşamaya başladı. Burası çok iyi bir seçimdi, çünkü az ilerisinde geniş bir bataklık bulunmaktaydı ve bu bataklık savunma açısından düşmanlarına karşı onlara kolaylık sağlayacaktı. Kubrat'ın dördüncü oğlu Tuna Nehri'ni geçerek Pannonia'da yaşamaya başladı ki burası aynı zamanda Avarların yaşadığı bir bölgeydi ve bu sebeple bunlar Avarların hükmü altına girdiler. Beşinci oğlu ise

²⁶ *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, aynı yer. Ayrıca bkz. Stratos, *a.g.e.*, II, 164; Ostrogorsky, *a.g.e.*, aynı yer; aynı yazar; *a.g.m.*, aynı yer.

²⁷ *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, aynı yer. Krş. Runciman, *a.g.e.*, s. 13; Stratos, *a.g.e.*, II, 164, 200-201.

²⁸ Runciman, *a.g.e.*, aynı yer.

muhtemelen Ravenna ve civarına yerleşerek Roma'ya vergi vermek durumunda kaldı.²⁹

İmparator IV. Konstantinos devrinde (668-685) Azak Denizi'nin batısında yaşayan Asparuh liderliğindeki Bulgarlar yukarıda da söylendiği gibi Hazarların baskısıyla, buldukları toprakları bırakmak zorunda kalarak batıya doğru ilerlediler ve muhtemelen 670'li yıllardan itibaren Tuna nehri civarında görünmeye başladılar. İmparator IV. Konstantinos, bu kadar kalabalık bir topluluğun gelişinden haberdardı ve bunların ileride ciddi sorunlar çıkarabileceği düşüncesiyle kendi sınırlarında bulunmasından rahatsız oldu. Ancak ilk başlarda doğrudan bir müdahaleye gidemedi. Çünkü Araplar tarafından 674-678 yıllarında İstanbul kuşatılmıştı ve imparatorluk bütün gücüyle buraya odaklanmıştı. İmparator ancak Arapların bu başarısız İstanbul kuşatmasından sonra gözünü batıya çevirebildi. Zaten bu sıralarda Bulgarların imparatorluğa ait topraklara saldırılarda bulunması ve Tuna'nın güneyine doğru ilerleyerek Dobruca'ya girmesi hem imparatorun ne kadar isabetli bir zamanda harekete geçtiğini hem de Bulgarlara karşı tedirginlik duymakta ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkarmış oldu. Bulgarların saldırılarını cezasız bırakmamak ve onları buldukları topraklardan sürüp çıkarmak için hemen bir ordu ve takviye güç olarak bir filo hazırlanmasını emreden imparator 680 yılında büyük bir orduyu Trakya'ya sevk ederken, bizzat başında bulunduğu bir filo ile Tuna'nın kuzeyinden Bulgar topraklarına girdi.³⁰ Theophanes ve Nikephoros'un kaydına göre Bulgarlar bu muazzam güç karşısında istihkâmlarına çekilerek üç dört gün hiçbir şey yapmadan beklemeye karar vermişlerdi. Ancak Bizanslıların buldukları toprakların sulu ve bataklık olması yüzünden savaşamadıklarını görünce onların boş yere gururlandıklarını anlayarak cesaretlenmeye başlamışlardı.³¹ Hakikaten arazinin güçlüğü Bizans'ın ilerleyişini zorlaştırmakta ve savaşma gücünü yok etmekteydi. Buna bir de imparatorun gut hastalığının

²⁹ Theophanes, *a.g.e.*, s. 55-56; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 87 vd. Krş. Rásonyi, *a.g.e.*, aynı yer; Runciman, *a.g.e.*, s. 3, 16, 25-26; N. Bănescu, "Le Premier Habitat de la Horde d'Asparuch dans la R gion du Danube", *Byzantion*, 28(1958), s. 433 vd; Memişođlu, *a.g.m.*, s. 61-62.

Kafesoğlu'na göre (*a.g.m.*, s. 99, not 30) Kubrat'ın ülkeyi, yönetmeleri için beş oğluna bırakması ve bunların anlaşamayarak birbirlerinden ayrılmaları sonucu bağımsız hareket etmeleri Türk devlet teşkilatı anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

³⁰ Theophanes, *a.g.e.*, s. 56; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 89 vd. Ayrıca bkz. Runciman, *a.g.e.*, s. 26; Feher, *a.g.e.*, s. 44; Browning, *a.g.e.*, s. 46; Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 102; Treadgold, *a.g.e.*, s. 328; Memişoğlu, *a.g.m.*, 62.

³¹ Theophanes, *a.g.e.*, aynı yer; Nikephoros, *a.g.e.*, aynı yer.

artması yüzünden 5 savaş gemisi ve kendisine bağlı adamlarla Mesembria'ya gitmesi eklenince mevcut durum daha da ağırlaştı. Üstelik bu ayrılışın, geride bıraktığı orduda imparatorun kaçtığı şekilde yayılması infiale yol açtı. Oysa imparator daha Mesembria'ya gitmeden önce arkasında bırakacağı kumandanlarına ve adamlarına Bulgarları buldukları yerlerden dışarı çekmek için uğraşmalarını, dışarı çıktıklarında ise onlara saldırmalarını emretmişti.³² Fakat şimdi imparatorun kaçtığına inanan orduda çözümler olmuş ve geriye dönme sesleri yükselmeye başlamıştı. Bu durum Bulgarların buldukları yerden dışarı çıkıp Bizans'a saldırıya geçmelerine imkân verdi. Bulgarlar süratle Bizans ordusuna saldırarak neredeyse darmadağın ettiler. Çok sayıda Bizans askeri öldürülürken birçoğu da yaralandı. Bulgarlar kaçabilen askerlerin peşinden giderek onları Tuna Nehri'nin ötesine Varna'ya kadar takip etmeye başladılar. Böylece Bizans bu seferden hiçbir başarı elde edemedi, üstelik prestiji tamamen sarsılmış olarak geri dönmek zorunda kaldı.³³

Bulgarların bu başarı sonrası 681 yılında Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasındaki yerde Tuna Bulgar Devleti'ni kurmaları ve yine Bizans ait olan şehir ve kasabaları alarak devletlerini genişletmeye çalışmaları imparatorluk için endişe verici bir gelişmeydi. Çünkü kendi sınırlarında bir devlet kurulmuştu ve bunu kabullenmesi mümkün değildi. Fakat o an içinde bulunduğu şartlar ve Bulgarlar karşısında aldığı ağır hezimet, istemeden de olsa Bizans'ı bu devleti kabul etmeye zorladı. Ayrıca imparatorun yaşanan bu gelişmelerden sonra Bulgarlarla anlaşma yapması ve onlara yıllık vergi ödemeye söz vermesi de Bizans için ağır bir darbe oldu. Oysa daha yeni ortaya çıkmış bir devletin köklü bir geçmişe sahip olan Bizans'tan vergi alması asla düşünülemezdi.³⁴ Zaten Theophanes de Bulgarlar karşısında yaşanan yenilgiden ötürü Bizans'ın perişan olduğunu söylemekte, kabile ve kavimleri kendisine tebâ haline getiren imparatorun böyle bir kavme yenilmesine herkesin şaşırıldığını ifade etmektedir.³⁵ Yine Theophanes'e göre İmparator IV. Konstantinos bu

³² Theophanes, *a.g.e.*, aynı yer; Nikephoros, *a.g.e.*, aynı yer. Krş. Runciman, *a.g.e.*, s. 27; Browning, *a.g.e.*, aynı yer; Treadgold, *a.g.e.*, aynı yer.

³³ Theophanes, *a.g.e.*, aynı yer; Nikephoros, *a.g.e.*, aynı yer. Krş. Vasiliev, *a.g.e.*, I, 277; Rásonyi, *a.g.e.*, s. 92; Feher, *a.g.e.*, s. 44-45; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 117; Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; Memişoğlu, *a.g.m.*, aynı yer.

³⁴ Theophanes, *a.g.e.*, aynı yer; Nikephoros, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bkz. Feher, *a.g.e.*, s. 45 vd; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 118; Yücel, *a.g.e.*, s. 70.

³⁵ Theophanes, *a.g.e.*, aynı yer.

yaşananların Tanrı'nın isteği ile gerçekleştiğine inandığını ve Bulgarlarla yaptığı barışı da severek ve isteyerek imzaladığını söylemiştir.³⁶

Bir süre sonra Bulgarlar karşısında aldığı hezimet ve kendisine yönelik eleştiriler karşısında Bizans İmparatoru IV. Konstantinos'un Bulgarlara karşı daha iyi savunma yapabilmek için Trakya themasını oluşturduğu görülmektedir.³⁷

IV. Konstantinos'un Bulgarlarla imzaladığı barış anlaşmasının İmparator II. Justinianus devrinde (685-695; 705-711) bozulduğu ancak taraflar arasında ufak çaplı çatışmalardan öteye gidilmediği görülmektedir. Zira İmparator II. Justinianus'un öncelikli hedefinin Slavlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Theophanes'in kaydına göre imparator büyükçe bir orduyu Anadolu'dan Trakya'ya geçirdikten sonra 688-689 yıllarında Slavlara karşı harekete geçmiş ve bu esnada Selanik civarında Bulgarlarla çatışmaya girmişti. Ancak esas gaye Slavlar olduğu için imparator bütün gücüyle onlara yönelmiş ve geri püskürtmeyi başararak pek çok esir almıştı. Bu esirleri Opsikion themasına göndererek yerleşmelerini sağlayan imparator, elde ettiği bu başarıdan sonra ordusu ile birlikte geri dönerken Bulgarların saldırısına uğradı. Bir dağ geçidinin dar yerinde sıkıştırılan imparator ve ordusu oldukça zor anlar yaşamış ancak güç de olsa bu durumdan kurtulmayı başarmıştı.³⁸

Bu olaydan sonra II. Justinianus'un Bulgarlarla ilişkilerinin karşılıklı dostluk ve yardım şeklinde tezahür ettiği dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi II. Justinianus iki dönem imparatorluk yapmış, ilk hükümdarlığı esnasında tahttan indirilerek Kırım'a sürgün edilmişti. Buradan Hazar Hakanı'nın yanına sığınan II. Justinianus başkent Hakan üzerindeki baskıları sonucu Hazar ülkesinden ayrılmak zorunda kalmış ve Kırım üzerinden Karadeniz'in batı taraflarına gelmeyi başarabilmişti.³⁹ Buradan arkadaşı Stephanos'u Bulgar Hanı Asparuh'un 702'de ölümü üzerine yerine geçen oğlu Tervel (Terbelis)'e gönderen Justinianus, tekrar Bizans tahtına çıkabilmek için ondan yardım istedi.

³⁶ Theophanes, *a.g.e.*, aynı yer.

³⁷ VII. Konstantinos, *De Thematibus*, ed. Pertusi, cap I, s. 7. Ayrıca bkz. Paul Lemerle, *Philippes et la Macedoine Orientale a l'époque chrétienne et Byzantine*, Paris 1945, s. 120. vd; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 124; aynı yazar, *a.g.m.*, s. 7.

³⁸ Theophanes, *a.g.e.*, s. 62; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 93. Krş. Runciman, *a.g.e.*, s. 30; Feher, *a.g.e.*, s. 48.

³⁹ Theophanes, *a.g.e.*, s. 67, 70-71; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 101-103. Krş. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 130-131; Treadgold, *a.g.e.*, s. 340.

Theophanes'in kaydına göre bu yardıma karşılık Tervel'e pek çok hediye ile birlikte kendi kızını eş olarak vereceği vaadinde bulundu.⁴⁰ Bu teklife olumlu yaklaşan Tervel onunla işbirliği yapacağına ve yardımda bulunacağına yemin ettikten sonra bizzat kumanda ettiği ordu ile birlikte yanında II. Justinianus da olduğu halde 705 yılında İstanbul'a geldi.⁴¹ ve surlar önünde karargâhını kurdu. Ancak güçlü surlar karşısında hiçbir şey yapılamayacağını anlayan Justinianus Bizans askerleri ile konuşup onları ikna etmeye çalıştı; fakat askerler tarafından aşağılanarak geri çevrildi. Sonunda Justinianus güvendiği birkaç adamla birlikte şehre su sağlayan boruların birinden başkente girmeyi başardı ve yeniden tahtını elde etti.⁴² İmparator kendisine tekrar tahtı elde etmesini sağlayan Tervel'e "Caesar" unvanını bahşederek ona verdiği değeri göstermeye çalıştı. Bu unvan en önemli şeref unvanı idi ve bir yabancı hükümdara ilk kez verilmekteydi. Tervel'e bu unvandan başka pek çok hediye de verildi ve imparatorun yanında tahtta oturma şerefine nail oldu.⁴³ Bu durum onun değerini gerek ülkesinde gerekse dış dünyada artırdığı gibi imparator, Balkan Dağları'nın doğusundaki bölgeyi de ona bıraktı. Ayrıca II. Justinianus, IV. Konstantinos zamanında Bulgarlara ödenen vergiyi vermeyi de kabul etti.⁴⁴ Her ne kadar imparator kızını Tervel'e vereceğini söylemişse de bu evlilik kızın yaşının küçük olmasından dolayı gerçekleşemedi.⁴⁵

Bizans- Bulgar ilişkileri 708 veya 709 yılında birdenbire bozuldu. Theophanes'in kaydına göre imparator büyükçe bir ordu ve donanma ile

⁴⁰ Theophanes, *a.g.e.*, s. 71; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 111. Krş. Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; Feher, *a.g.e.*, aynı yer; Browning, *a.g.e.*, s. 48; Treadgold, *a.g.e.*, s. 340.

⁴¹ Theophanes, aynı yer. Nikophoras, *a.g.e.*, aynı yer. Krş. Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; Feher, *a.g.e.*, aynı yer; Browning, *a.g.e.*, aynı yer; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 132; Treadgold, *a.g.e.*, aynı yer; C. Head, "On the Date of Justinian II's Restoration", *Byzantion*, 39 (1969), s. 106.

⁴² Theophanes, aynı yer. Krş. Runciman, *a.g.e.*, s. 31; Ostrogorsky, *a.g.e.*, aynı yer.

⁴³ Theophanes, *a.g.e.*, s. 72. Ayrıca bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 133; Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; A. Ahmetbeyoğlu, "Tervel Han (702-718)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 565.

İmparatorun yanında tahtta oturma ancak imparatorun izni ile ve daha alçak bir yere oturmaları koşuluyla olabiliyordu. Aksi takdirde hem yabancı hükümdarlar hem de yabancı elçiler Bizans sarayında imparatorun karşısında ayakta durmak zorundaydılar. Bkz. B. Küçükspahioğlu, "Bizans Sarayı'nda Yabancı Elçilerin Kabulü", *Tarih Boyunca Saray, Hayatı ve Teşkilatı Semineri (23 Mayıs 2005)*, *Bildiriler*, İstanbul 2006, s. 102.

⁴⁴ Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; Ahmetbeyoğlu, *a.g.m.*, aynı yer.

⁴⁵ Runciman, *a.g.e.*, aynı yer.

Tervel'in vergi isteğini bahane ederek Bulgarlara karşı harekete geçti. Donanmanın Karadeniz'in batı sahilinde bulunan Ankhialos'ta (veya Ankhialios) demirlemesini emreden imparator ordusuna da iç kısımlara giderek karargâh kurmak için araştırma yapmalarını emretti. Ancak Bizans askerlerinin hem iyi bir yer hem de yiyecek bulmak için etrafta dolaşmaları Bulgarların gözünden kaçmadı ve hızla Bizanslılara saldırma fırsatı verdi. Bulgarlar pek çok Bizans askerini öldürürken çoğunu da esir aldılar. Justinianus ve yanındakiler Ankhialos'a sığınarak şehrin kapılarını kapattılar. Buradan çıkmanın çok zor olduğunu bilen imparator, Theophanes'in kaydına göre şehrin surlarına yiyecek koydurarak gizlice gemiye binmeyi başardı ve İstanbul'a doğru yola koyularak perişan olmuş bir şekilde başkente geldi.⁴⁶ Tervel ise imparatorun aksine, kazandığı bu zaferin sonuçlarından istifade bile etmediği gibi Justinianus'a olan sadakatini sonuna kadar gösterdi. Hatta imparatora Kırım üzerine yapacağı sefer için yardım amacıyla 3000 Bulgar askeri göndermekten de geri durmadı.

II. Justinianus'un 711 yılında bir darbe ile öldürülmesinden sonra tahtta çıkan İmparator Philippikos devrinde (711-713) Tervel, Justinianus'un intikamcısı olarak ortaya çıktı ve Bizans'a savaş açtı. Altın Kapı'ya kadar gelerek şehrin civarını tahrip eden Tervel'e karşı Bizans ilk anda hiçbir şey yapamadı. Kısa zaman sonra Philippikos, Opsikion teması birliklerinin Tervel'e karşı mücadele için Trakya'ya geçirilmesini emretti. Ancak bu birlikler İmparator Philippikos'a karşı ayaklandılar ve onu tahttan indirerek yerine II. Anastasios'u (713-715) getirdiler. Böylece Bulgarlara karşı Bizans yine hiçbir şey yapamamış oldu.⁴⁷ II. Anastasios'un tahttan indirilmesi ve yerine III. Theodosios'un (715-717) geçmesi ile başlayan süreçte Anastasios'un tekrar tahtı elde etmek için çalışmalar yaptığı görülmektedir. Nikephoros'un kaydına

⁴⁶ Theophanes, *a.g.e.*, s. 73. Krş. Runciman, *a.g.e.*, s. 32; Feher, *a.g.e.*, s. 49; Ahmetbeyoğlu, *a.g.m.*, s. 566.

Aslında Tervel ile olan yakın dostluğu sebebiyle İmparator II. Justinianus'un böyle bir dostluğu bozamayacağı düşünülse de evrensellik iddiasında bulunan Bizans imparatorlarının "öteki" gözüyle baktıkları devletlerle yaptıkları ve sonuçları itibari ile imparatorluğun aleyhinde olduğunu düşündükleri anlaşmaların intikamını almak veya menfaatleri ile uyumadığını anladıklarında anlaşmayı derhal ve tek taraflı olarak bozmak gibi davranışlar sergilemeleri onlar açısından normal olduğundan II. Justinianus'un Tervel'e olan yaklaşımını imparatorluğun bu politikası ile değerlendirmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

⁴⁷ Nikephoros, *a.g.e.*, s. 115. Krş. Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 143; Ahmetbeyoğlu, *a.g.m.*, aynı yer.

göre Anastasios Bulgar topraklarında yaşayan ve onları çok iyi tanıyan Sisinnos Rhendakios'a mektup yazarak kendisine yardım etmesini ve işbirliği hususunda Bulgarları ikna için çalışmalar yapmasını istedi. Sisinnos bu teklif doğrultusunda Bulgarları ikna etmeyi başararak Anastasios'a olan sadakatini göstermiş oldu. Bulgarlardan oluşan bir ordu ile hareket eden Anastasios ve Sisinnos Selanik'e kadar geldiler. Ancak İmparator III. Theodosios durumun ciddiyetini anlayarak hemen Bulgarlara haber gönderdi ve barış yapmalarını ayrıca düşmanlarını kendisine teslim etmelerini istedi. Bulgarlar bu durum karşısında yaptıklarının yanlış olduğunu anladılar ve imparatorun bağışlanmalarını isteyerek barış sözü verdiler. Ayrıca onlar imparatorun istediği esirleri göndereceklerini de kabul ettiler ve Anastasios ile birlikte Selanik'li din adamlarının da aralarında olduğu pek çok esiri imparatora gönderdiler.⁴⁸ Nikephoros'un kaydettiği bu olay herhalde 716 yılında yaşanan olay olmalıdır. Zira Bizans'ın Tervel ile anlaşma yapmak istemesinde imparatorun hâkimiyetini devam ettirme isteği olduğu gibi, herhalde Araplarla olan mücadelenin başlayacak olmasının da etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle Bizans Tervel ile anlaşma yapmayı uygun görmüştür. Buna göre; İmparatorluk Tervel'e yıllık vergi vermeyi kabul ederken, değerli hediyelerle birlikte 30 libre altın göndermeyi, iki ülke arasındaki pazarların serbest bırakılmasını, esir ve mülteci değişimini ve iki ülke tüccarlarının serbest ticaret yapmaları gibi bir takım maddeleri kabul etmiştir. İmparator III. Theodosios bu anlaşmayı yapmayı istemiş olsa bile kabule pek yanaşmamıştır. Ancak kendisinden sonra gelen imparator III. Leon (717-741) bu anlaşmayı kabul etmiştir. Üstelik Tervel'in 717 yılında Arapların İstanbul'u kuşatmalarında hiçbir zorunluluğu yokken Bizans'a yardım ettiği bilinmektedir ki⁴⁹ bu da Tervel'in pek de hak etmediği halde halâ Bizans'a bağlı olduğunun bir göstergesidir.

İmparator V. Konstantinos devrinde (741-775) Bulgarlarla savaş devam etti ve imparator onlara 9 büyük seferle cevap verdi. Buna sebep belki Bulgarlar'ın Bizans'ın hiç ummadığı şekilde imparatorluk arazisine saldırıda bulunmaları olduğu gibi imparatorun Malatya ve Erzurum'dan tehcir ettirdiği insanları Trakya'ya yerleştirmek için bu bölgelerde kasaba ve şehirler inşa ettirmeye başlaması ve bunun Bulgarları rahatsız etmesi de olabilirdi. Theophanes'in kaydına göre 755 veya 756'da gerçekleşen bu olayda Bulgarlar

⁴⁸ Nikephoros, *a.g.e.*, s. 127. Ayrıca bkz. Theophanes, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁹ Rásonyi, *a.g.e.*, aynı yer; Runciman, *a.g.e.*, s. 32-33; Feher, *a.g.e.*, aynı yer.

Tervel'in 718 yılında ölümünden sonra haleflerinden biri olan hanları muhtemelen Kormişos liderliğinde herhalde imparatorluğun bu şehirleri yaptırmak için çok parası olduğunu düşündüklerinden haraç istemeye başladılar. İmparator onların bu cüretkâr çıkışlarına çok sinirlendi ve haraç istemek için gönderilen elçileri aşağılayarak huzurundan kovdu. İmparator V. Konstantinos'un bu tavrına çok kızan Bulgarlar Uzun Sur'un olduğu bölgeye, hatta başkentin önlerine kadar gelerek etrafı tahrip ettikten ve pek çok Bizanslıyı esir aldıktan sonra geri çekildiler.⁵⁰ İmparator onların bu davranışını affetmedi ve ordusu ile birlikte üzerlerine yürüyerek pek çoğunu öldürdü. Hatta Nikephoras'a göre bununla da yetinmedi ve onlara karşı hem karadan hem de denizden saldırıya geçti. Donanmayı Karadeniz yoluyla Tuna Nehri civarına gönderirken ordu da Bulgar topraklarına girdi. Bizanslılar her tarafı ateşe verdiler. İmparator Bulgarlarla Markellai olarak adlandırılan yerde savaşa tutuştu ve galip gelerek onlardan pek çok esir aldı. Bu yaşananlar karşısında Bulgarlar barış istemek zorunda kaldılar ve kendi çocukları arasından seçtikleri rehinelere imparatora gönderdiler.⁵¹ Ancak Bulgarlar bu olaydan üç yıl sonra 759 veya 760 yılında tekrar saldırıda bulunarak imparatoru çok zor durumda bıraktılar. Üstelik imparatorun önemli görevlerde bulunan adamlarından bazılarını öldürerek büyük başarılar kazandılar. Sonuçta imparatorluk orduları onur kırıcı ve perişan bir şekilde geri çekilmek zorunda kaldı.⁵²

Bulgarlara karşı gerçekleştirdiği bu seferlerden bir sonuç alamayan Bizans'a 762 yılında bir fırsat doğdu. Theophanes ve Nikephoros'un bildirdiğine göre Bulgar tahtına 30 yaş civarında olan Teletz (Telessios veya Teletzes) seçildi.⁵³ Teletz'in seçilir seçilmez Bizans'a karşı hasmane tavır sergilemesi ve Trakya'ya saldırılarda bulunması çoktandır Bulgar meselesini tamamen halletmek isteyen imparatorluğu harekete geçirdi. Bizzat imparatorun başında olduğu büyükçe bir ordu Trakya'ya intikâl ettirilirken filo da Karadeniz üzerinden Bulgarlara karşı yola çıkarıldı.⁵⁴ Theophanes'in kaydına göre

⁵⁰ Theophanes, *a.g.e.*, s. 118-119; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 145. Krş. A. Lombard, *Constantin V, Empereur des Romains (740-775)*, Paris 1902, s. 43; Runciman, *a.g.e.*, s. 35-36.

⁵¹ Nikephoros, *a.g.e.*, aynı yer. Krş. Lombard, *a.g.e.*, s. 44 vd; Runciman, *a.g.e.*, s. 36.

⁵² Theophanes, *a.g.e.*, s. 120.

⁵³ Kormişos'dan sonra yerine oğlu Vinek geçmişti. Ancak ona karşı 760'da veya 761'de bir ayaklanma oldu ve bu ayaklanmada Vinek katledildi. Onun ölümünden sonra ise Bulgarlar Teletz'i hanları olarak seçtiler. Bkz. Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; Kafesoğlu, *a.g.m.*, s. 100-101.

⁵⁴ Theophanes, *a.g.e.*, s. 122; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 149. Krş. Lombard, *a.g.e.*, s. 46-47; Runciman, *a.g.e.*, s. 38; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 156-157.

İmparator V. Konstantinos'un 800 savaş gemisi vardı ve her birinin içinde 12 at bulunmaktaydı. Teletz ise etraftan topladığı 20.000 askeri en stratejik bölgelere yerleştirerek bir güvenlik zinciri oluşturmaya çalışmıştı. İmparator Konstantinos daha önceden II. Justinianus zamanında yine Bulgarlarla savaşın yapıldığı Ankhialos'a kadar geldi. Teletz ve ordusu da imparatorun bulunduğu yere gelerek beklemeye başladı. 30 Haziran 763'te iki taraf arasında başlayan savaş tüm gün sürdü ve Bulgarların neredeyse yok olmaları ile sonuçlandı.⁵⁵ Hem karada hem de denizde aldığı mağlubiyet sonrası Teletz kaçmak zorunda kalırken geride Bizanslılar tarafından öldürülmüş ve esir alınmış çok sayıda Bulgar bıraktı. Esirlerle birlikte başkent İstanbul'a dönen imparator kazandığı zaferden ötürü halkı tarafından büyük sevinç gösterileri ile karşılandı. İmparator yanında getirdiği esirlerin işkence aletleri ile sürüklendikten sonra öldürülmesini emretti. Bulgarlar karşısında elde ettiği bu başarı Bizans'a büyük moral verdi.⁵⁶ Bulgarlar ise başlarına gelen bu felaketi bir türlü içlerine sindiremediler ve bu yenilginin Teletz yüzünden başlarına geldiğini düşündüler. Sonuçta Teletz bir ayaklanmaya kurban gitti ve adamları tarafından öldürüldü. Bundan sonra Bulgar tahtında belirsizlik yaşanmaya başladı. Ancak kısa süre sonra eski hanlarından muhtemelen Kormişos'un damadı Sabinos'u tahta geçirdiler. Sabinos'un Bizans'a barış için elçi göndermesi halkını memnun etmedi. Theophanes'e göre yapılan toplantıda Bulgarlar Sabinos'un Bizans ile barışma isteğine karşı çıktılar ve "*senin yüzünden Bizanslılar topraklarımıza saldırarak ülkemizi elimizden alacak dediler*".⁵⁷ Kısa süre sonra çıkan isyan sonucu Sabinos tahtından indirildi ve perişan halde Mesembria'ya kaçmak zorunda kaldı. Buradan da Bizans İmparatoru V. Konstantinos'a sığındı ve imparator tarafından memnuniyetle kabul edildi.⁵⁸

Bulgarlar görüldüğü üzere gerçekleştirdikleri saldırılarla Bizans İmparatorluğu'nu oldukça tedirgin etmişlerdir. Ancak çoğu zaman bu saldırıların Bizans'ın tutumundan kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir. Zira zor anlarında hemen Bulgarlardan yardım isteyen imparatorluk tehlike ortadan

⁵⁵ Theophanes, aynı yer; Nikephoros, aynı yer. Krş. Lombard, *a.g.e.*, s. 47; Runciman, *a.g.e.*, aynı yer; Ostrogorsky, *a.g.e.*, aynı yer; Treadgold, *a.g.e.*, s. 363.

⁵⁶ Theophanes, aynı yer; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 149-151. Krş. Lombard, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁷ Theophanes, aynı yer; Nikephoros, *a.g.e.*, s. 151. Krş. Lombard, *a.g.e.*, s. 49; Runciman, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁸ Theophanes, aynı yer; Nikephoros, aynı yer. Krş. Lombard, *a.g.e.*, aynı yer; Runciman, *a.g.e.*, aynı yer.

kalktığında bu sefer Bulgarlara yönelmektedir. Bulgarlarla imzaladığı anlaşmalarla onlara kerhen de olsa bir takım haklar vermek durumunda kalan Bizans'ın daha sonra bazı bahanelerle bu verdiklerini almak istemesi dikkat çekicidir. Sonuç olarak Bizans, Bulgarları ortadan kaldırmaya yönelik saldırılarda bulunsa da 763 yılındaki Ankhialos Savaşı'na kadar onlara karşı ciddi bir başarı kazanamamıştır. Ancak bu da Bizans açısından Bulgar sorununu kökten halleden bir başarı olmamıştır. Zira Bulgarlar bundan sonraki dönemde Bizans'ı meşgul etmeye ve imparatorluğun korkulu rüyası olmaya devam edeceklerdir.

ÖZET

ANKHİALOS SAVAŞI'NIN SONUNA KADAR BİZANS-BULGAR İLİŞKİLERİ

Bizans İmparatorluğu'nun Bulgarlarla ilişkisi V. yüzyılın ikinci yarısında başladı. Bulgar isminin ortaya çıkışı ve Bizans kaynaklarında yer alması da bu döneme rastlamaktadır. Bulgarlar Kubrat liderliğinde 635 yılında ilk devletlerini tesis ettiler. Kubrat'ın ölümünden sonra beş oğlundan biri olan Asparuh, Tuna Nehri civarına geldi ve Bizans imparatorluğu ile mücadeleye başladı. İmparator IV. Konstantinos'u mağlup eden Asparuh, 681 yılında Tuna'nın güneyinde Tuna Bulgar Devleti'ni kurdu. IV. Konstantinos bu devleti tanıyarak Bulgarlarla barış yaptı. Asparuh'un yerine geçen Tervel, II. Justinianus'un 705 yılında ikinci kez tahta çıkmasına yardımcı oldu. II. Justinianus ona pek çok hediye ile birlikte "Caesar" unvanı verdi. V. Konstantinos döneminde Bulgarlarla mücadele devam etti ve imparator onlara karşı dokuz sefer yaptı. 763 yılındaki Ankhialos Savaşı Bizans'ın kesin zaferiyle sonuçlandı. Ancak Bizans-Bulgar mücadelesi bundan sonra da devam etti.

Anahtar kelimeler: Bulgarlar, İmparator IV. Konstantinos, Kubrat, İmparator II. Justinianos, Tervel.